

УДК: 159.98(075.8)

Володимир Федорович Моргуна,
кандидат психологічних наук, професор кафедри психології,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
вул. Остроградського, 2, м. Полтава, Україна

ПСИХОДІАГНОСТИЧНИЙ СУПРОВІД ОСОБИСТОСТІ У СИТУАЦІЯХ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

**Бажаю Вам успіхів у роботі
та щастя в особистому житті**

Із традиційних побажань

У теоретико-методичній статті подано опис розробки на основі авторської багатовимірної теорії особистості та приклади застосування двох профорієнтаційних методик: лонгітюдного варіанту методики багатовимірного аналізу досягнень опантанта (МБАДО) для учнівської молоді (за І. П. Волковим, модифікація В. Ф. Моргуна) та зрізового варіанту МБАДО для дорослих опантантів (за В. Ф. Моргуном). Поповнення діагностичного арсеналу практичних психологів вказаними методиками здатне підвищити якість психологічного супроводу професійного самовизначення особистості протягом життя і, як наслідок, якість вибору професійної освіти і задоволення від трудової діяльності людини.

Ключові слова: багатовимірна теорія особистості, профорієнтація, вибір професії, особистість опантанта, методики багатовимірного аналізу досягнень опантанта: лонгітюдний та зрізовий варіанти.

Постановка проблеми. Сьогодні, в період безробіття, часом – престижного, частіше – принизливо-некваліфікованого «заробітчання» українців за кордоном – проблема вибору професії наче нівелювалася як важлива психологічна проблема. Людина готова зайняти будь-яку посаду, аби заробити і вижити. До 80% опантантів (людей, що обирають професію)-абітурієнтів (людей, що обирають професійну освіту) нехтують своїми здібностями, інтересами та нахилами (!?). Можливо, тут спрацьовує відома ілюзія геніальності, мовляв – «талановита людина талановита в усьому!» Втім, таке омріяне сподівання має два обмеження: по-перше, бувають здібності загальні, а бувають спеціальні [12; 14; 22]; по-друге, чи кожен випускник кожного класу причетний до когорти переможців предметної олімпіади хоча би шкільного рівня? Не важко здогадатися, що більшість майбутніх опантантів-абітурієнтів не належить ні до обдарованих універсалів, ні до рекордсменів-переможців предметних олімпіад [3; 14; 19].

За збігом – 80% випускників вишів демонструють високу «вираженість ризику студентів» (О. Я. Чебикін, О. В. Вдовиченко [30]) і не працюють за фахом, який отримали після закінчення професійних закладів освіти – не важливо яка, аби – вища (!?). Якщо врахувати 20% безробітних, то складається така картина. За найкращим розподілом – тільки 20% випускників вишів обрали їх відповідно до своїх нахилів і працюють за фахом. Решта 60% – працюють або без урахування нахилів, або не за

фахом, або в умовах невідповідності обох чинників вибору роботи [18; 24; 25; 29].

Парадокс полягає в тому, що саме «нездібним» опантантам дуже важливо звернути увагу на структуру своїх посередніх здібностей, інтересів і нахилів, бо не знайшовши радості й визнання у випадковій професії (не ставши «особистістю професіонала», за О. П. Санніковою [26]), вони ризикують компенсувати їх нестачу алкоголем, наркотиками, сумнівними розвагами тощо і поповнити ряди маргіналів або злочинців [16; 19; 27].

Але навіть за умов дефіциту/відсутності вакансій із будь-якої спеціальності, питання – за яким фахом отримувати професію? – залишається відкритим. Байдуже чи краще все-таки проаналізувати свої здібності, інтереси та нахили? Не випадково З. Фройд вважав, що людина в житті найкращим чином повинна робити дві справи – працювати і кохати! Якщо вже Фройд поставив працю вище кохання, то чи варто її принижувати нам?

Автор вирішив перевірити це положення всевітньо відомого психоаналітика на українських теренах. Спитав 80-річного полтавського дідуся, який за своє довге життя пройшов «і крим, і рим, і мідні труби»:

– Які події Вашої насиченої долі справили на Вас найбільше враження?

– Найбільше вразили дві події. Перша, коли в отрочтві прийшов батько і звелів припиняти байдкування та шукати роботу. Друга, коли в юності прийшов батько і звелів припиняти гулять із дівчатами та йти свататися!

Як бачимо два незалежних експерти, австрійський і український, на екзистенційне питання людства дали тотожні відповіді (звертаю увагу і на традиційні побажання, взяті епіграфом до цієї праці, які свідчать, що і ми з вами, шановні читачі, не дурніші за Фрейда і мудрого полтавського дідуся)!

На важливість конгруентності (відповідності) професії та темпераменту оптантів вказують дослідження Б. Й. Цуканова [29] і В. В. Рибалка [24], які довели, що неконгруентність між фахом і темпераментом людини загрожує виникненням депресії, серцево-судинними розладами, профзахворюваннями.

Для прикладу наведемо крайній випадок із загрозою суїциду. До автора звернулася родина бізнесмена зі скаргою на погрози суїциду доньки, випускниці фізико-математичного класу. Причиною погроз стало наполягання батька обрати сертифікат ЗНО із математики для професії економіста з метою подальшого успадкування його бізнесу. Коли порада батька стала категоричною вимогою, донька була вимушена висловити бажання піти з життя на рівні гамлетівського питання руба:

– *Або не математика з економікою, або я накладу на себе руки!?*

Під час психологічної консультації з нею був проведений зрізовий варіант методики багатовимірного аналізу досягнень оптанта (МБАДО, докладний опис методики подано нижче).

Були виявлені такі досягнення випускниці фізико-математичного класу, як: «редагування шкільної стіннівки», «вірш про кохання», «публікація віршів у газеті», «збірка власних поезій» тощо. Зрозуміло, що досягнення дівчини полягають зовсім не в математично-економічному (?), як хотілося батькові, а в гуманітарно-філологічному профілі!

У розмові з батьком було проаналізовано його бізнес, що має аспекти, пов'язані з «паблік рілейшнз» (зв'язки з громадськістю), зокрема – засобами звернень до постачальників, споживачів, реклами (у прозаїчній або постичній формі), які якраз і є... конгруентними (відповідними) нахилам його доньки.

Свідченням життєвої валідності методики стала осіння звістка про те, що випускниця однієї з кращих полтавських шкіл не поповнила трагічний список юначок, які спробували покінчити з життям, а успішно здолала кризу юнацького віку, пов'язану з професійним самовизначенням, і, за згодою батьків, поступила на спеціальність... журналістика!

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Національна окатрина розвитку освіти України у XXI столітті» першим своїм завданням ставить «формування особистості та професіонала-патріота України... підготовленого до життя і праці у XXI столітті».

Потенційні можливості сучасної психології взагалі та психології праці зокрема (Є. В. Єгорова, І. А. Зязюн [15], В. П. Зінченко, О. М. Ігнатівич,

Ю. І. Калюжна, Є. О. Климов [7], Г. С. Костюк [9], Н. І. Літвінова, П. А. М'ясоїд, Н. Г. Ничкало, В. Г. Панок, Л. Г. Перетятко, Н. А. Побірченко, Н. С. Пряжніков, Е. О. Помиткін, В. В. Рибалка [24], В. В. Синявський, Ю. Л. Трофімов, Б. О. Федоришин, С. Фукуяма, С. Н. Чистякова та ін.), напрацювання Полтавської психологічної школи профорієнтації (Р. М. Білоус [1], Н. О. Гончарова [4; 5], О. С. Куц [10], В. В. Колінько [8], В. Ф. Моргун [15; 17; 20; 21], Т. М. Пазюченко [23], Н. О. Чайкіна) дозволяють забезпечити психологічний супровід профорієнтації не тільки оптанта шкільного віку, а й дорослої людини протягом усього життя [15; 21].

Вкажемо, виходячи з багатовимірної періодизації розвитку особистості в онтогенезі, на основні етапи трудового становлення людини в системі вікової профорієнтації (за Моргуном [8; 20; 22]): розвиток різнобічних задатків і здібностей дитини; самообслуговування й ігрова профорієнтація в дошкільному віці; суспільно-корисна праця, профінформація і трудове навчання дітей молодшого шкільного віку; політехнічно-технологічне навчання, виробнича праця і профпропаганда у підлітковому віці; профконсультація (разом з експрес-формуальною діагностикою здібностей), профпідбір і профкваліфікація старшокласників; професійне навчання, профадаптація юнацтва; підвищення кваліфікації, перекваліфікація (зміна) і реорієнтація (повернення у професію) в зрілих віках.

Отже, профілювання і профорієнтація школярів повинні також стати першочерговим завданням для школи. Психодіагностичними засобами цієї роботи є: «життєві методи» (аналіз біографії, продуктів діяльності тощо); «методи опитування»; «методи тестування» та ін. [13; 14; 20; 21; 24; 29].

Розглянемо лонгітюдний (продовжений) варіант однієї з найпотужніших життєвих методик профілювання і профорієнтації, яку запропонував учитель-новатор із м. Реутово (Підмосков'є) І. П. Волков (1990) [2], у модифікації автора, та зрізовий варіант – за автором [27; 28].

Мета статті – привернути увагу психологів-консультантів, класних керівників у школах, батьків, старшокласників і дорослих оптантів (звільнених за хворобою, за скороченням, вимушених переселенців тощо), які вирішили чи вимушені міняти професію, до методики багатовимірного аналізу досягнень оптанта (МБАДО), яка є досить потужним психодіагностичним засобом професійного самовизначення особистості.

Завдання статті: 1) дати опис і приклад застосування лонгітюдного варіанту МБАДО для учнівської молоді (за І. П. Волковим, модифікація В. Ф. Моргуна); 2) дати опис і приклад застосування зрізового варіанту МБАДО для дорослих оптантів (за В. Ф. Моргуном).

Виклад основного матеріалу. Автори методики багатовимірного аналізу досягнень оптанта:

лонгітюдний варіант для учнівської молоді (за І. П. Волковим, модифікація В. Ф. Моргуна) та історія розробки. У спорті є поняття «особистого рекорду». Кожна людина має свої особисті рекорди, але якщо вони «не тягнуть» на рекорди класу, школи, підприємства, держави чи світу, то залишаються, на жаль, поза увагою. Для особи ж вони, оці особисті рекорди в самих різноманітних видах діяльності, дуже важливі. Ним людина віддає вільний час, про них, наприклад, учні говорять один одному, коли розмовляють на уроках у школі, ними часто заповнені перерви між уроками. Отже, можна все це вважати зайвим клопотом, порушеннями дисципліни тощо. Але І. П. Волков [2] вирішив педагогічно очолити цю дитячу активність. Замість покарань за незапрограмовані обговорення досягнень під час уроків він створює методiku безтестової профорієнтації учнів, якій присвячує одну виховну годину класного керівника на місяць із запрошенням усіх учнів класу і небайдужих батьків (тому – ввечері).

Цей простий захід виявився з дуже великим гуманним ефектом: зміщенням акценту із *обдарованих* учнів (який розшаровує дітей на еліту і «сіреньких») на *обдарування* дітей (що піднімає самоповагу кожного учня!).

На кафедрі психології Полтавського педагогічного університету автор здійснив її модифікацію (поперше, доповнена і впорядкована схема аналізу досягнень згідно з багатовимірною теорією особистості [17; 20; 21]; по-друге, громіздкий зошит досягнень учнів з відтермінованим їх аналізом замінено на лаконічний бланк досягнень із оперативним аналізом під час запису в бланку, якого вистачає на всі 12 щомісячних досягнень на рік) (див. докл.: [20; 21; 27]). Особлива подяка педагогічному колективу ЗНЗ (зараз – НВО «Здоров'я») № 14 м. Полтави, де методика була апробована вперше.

Автором запропоновано також оперативний зрізовий варіант обстеження учня, яке можуть провести шкільні психологи, профорієнтатори, приймальні комісії, нарешті – сам оптант (див. нижче).

Призначення методики, в основу якої покладено метод аналізу продуктів діяльності, який у свою чергу належить до типу «життєвих методів» (на відміну від чисто вербальних «опитувальників» чи «тестових» методів) психодіагностики, полягає у накопиченні досягнень людини, які вибирає вона сама і які свідчать про її інтереси та здібності, а разом – про нахили, які пізніше перетворюються на покликання до певної професії.

Принцип побудови методики. Методика має вигляд опитувальника відкритого типу, відповіді на який аналізуються за певними професіографічними і психографічними параметрами під час розгляду конкретних досягнень оптанта або документальних свідчень про них.

Одиниця виміру і надійність результатів. Одиницею виміру нахилів виступає досягнення оптанта в певній галузі людської діяльності. Досягнення не повинно бути розмитим, а конкретним успіхом. Наприклад: не – «займаюся музикою», а – «склав звітний концерт по класу фортепіано на «добре»; не – «завів цуцика», а – «взяв участь у змаганнях кінологів»; не – «люблю літературу», а – «вдався твір» тощо. Вибір досягнення свідчить про інтерес, а зміст – про здібності.

Надійність забезпечується тим, що, по-перше, досягнення можуть спостерігатися під час аналізу продуктів діяльності та, по-друге, про них свідчать не один, а декілька незалежних експертів (учителі, батьки та ін).

Обґрунтованість методики забезпечується її відповідністю до теоретичної моделі багатовимірної особистості та професіографічного аналізу людської праці.

Бланк досягнень оптанта. Інструкція: по-перше, оберіть основне досягнення за минулий місяць; по-друге, запишіть коротко у колонку за минулий місяць і проаналізуйте за всіма параметрами і показниками цього досягнення і поставте оцінки у кожен клітинку (див. нижче у табл. 1).

Процедура аналізу досягнення оптанта. Організація, наприклад, аналізу досягнень учнів у вигляді порад класному керівникові має такі етапи:

1) один раз на місяць проведіть виховну годину не в день, а о 18.00-19.00 год. вечора і запросіть усіх дітей, батьків і вчителів класу (жодної критики на адресу тих дорослих, хто не прийде);

2) розсадіть усіх, хто де захоче, за «круглим столом», і попросіть дітей коротко (1-2 хв.) назвати своє головне досягнення за минулий місяць (можна поставити столи для показу самих досягнень або свідчень про них);

3) діти за допомогою вчителя, батьків чи більш компетентних дорослих у цей час роблять запис про свої досягнення;

4) під час виступів дітей можуть брати слово усі присутні;

5) у кінці навчального року всі записи підраховуються, будується їх відсотковий розподіл і отримуємо профіль нахилів випускника;

6) відповідно до профілю підбирається основна й додаткові професії (з урахування змісту, рівнів і форм реалізації діяльності).

Обробка і якісний аналіз результатів. Методика настільки проста, що може проводитися індивідуально (самим підлітком) або у сім'ї (кимось із родичів), але максимальний виховний ефект досягається у колективі.

Приклад оперативного професіографічного аналізу досягнення учня. Припустимо, що дівчинка зв'язала кофтину і вважає це своїм досягненням за вересень (див. вище бланк у таблиці 1, графа 1).

Таблиця 1.

Бланк досягнень опантанта, що обирає профіль освіти або професію
(в продовженому варіанті) (+ дані про опантанта)

Показники (відповідно до інваріантів структури особистості)	Дата досягнення результату		9.09.2010	17.10.2010	...	Усього за рік: 12 досягнень		
	№ досягнення		1	2	...n			
	Зміст досягнення		Зв'язала кофту	Першість у вело-змаганнях		Σn	%	100%
	Параметри досягнень							
1. Стійкість захоплення (у роках)	1.1. Тривалість від початку захоплення (приблизна)		1 рік	3 роки		36	10	100%
	1.2. Тривалість конкретного досягнення (старт-фініш)		1 місяць (1/12 р.)	1 день (1/365 р.)		1,08	0,3	
	1.3. Самопрогноз передбачуваної тривалості захоплення		все життя (60 р.)	до 20 р.		322,92	89,7	
2. Потребовольові прагнення до високого результату	2.1. Складність	2.1.1: складне	+	+		5	50	100%
		2.1.2: середнє	-	-		3	30	
		2.1.3: просте		+		2	20	
	2.2. Якість	2.2.1: якісне	+	-		6	60	100%
		2.2.2: середнє	-	-		2	20	
		2.2.3: недбале	-	-		2	20	
3. Галузь досягнень	Природа (I та II)	3.1: нежива природа	+	-		1	5	100%
		3.2: жива природа	-	-		0	0	
		3.3: техніка	-	+		12	60	
	Суспільство	3.4: знакова система	-	-		0	0	
		3.5: інші люди	-	-		6	30	
	Я сам	3.6: художній образ	+	-		1	5	
3.7: власна особа		-	+		1	5		
4. Рівень виконання	4.1. Ініціативність	4.1.1: власна мета	+	-		6	60	100%
		4.1.2: спільна мета	-	+		2	20	
		4.1.3: за завданням	-	-		2	20	
	4.2. Креативність	4.2.1: творчий	-	-		2	20	100%
		4.2.2: удосконалений	-	+		2	20	
		4.2.3: за зразком	+	+		6	60	
5. Форма дії	5.1. Моторно-рухова		+	+		7	46,5	100%
	5.2. Наочно-спостережлива		+	+		3	20,1	
	5.3. Мовленнєво-розумова		-	-		5	33,4	

Як бачимо на бланку, «стійкість захоплення» характеризується тим, що дівчина почала в'язати рік тому, зв'язала кофтину за 1 місяць, не збирається кидати це захоплення. «Складність, якість» характеризуються високими показниками: складне в'язання зроблене дуже якісно. Кофтину слід записати у «галузь досягнень» «людина-предмет». «Рівень виконання» характеризує ініціативність дівчини (вона сама поставила за мету зв'язати кофтину), але зробила це за зразком (з модного журналу). «Форма дії»: в'язання вимагає перш за все точної рухової координації пальців та зорового спостереження.

За кожен рік «Бланк досягнень учня» підшивається до особової справи школяра, а копія видається

самій дитині. В кінці року заповнюється підсумкова графа, а під час вибору профільних класів або професійних навчальних закладів (після випуску зі школи) всі підсумкові графи узагальнюються, і робиться профорієнтаційний прогноз.

Приклади підсумкового профорієнтаційного аналізу досягнень учня і прогнозу (див. вище колонку «%» у бланку досягнень). Припустимо, що випускник має за всі роки навчання такий відсотковий розподіл стійкості захоплення: «початок захоплення» автосправою був найраніше (20%), тривав найдовше (10%) і має найкращі перспективи після школи (70%).

Складність і якість авто-досягнень юнака вказує на високу складність (50%) і якість (60%) робіт як по ремонту автомобіля, так і по його водінню.

У домінуючих галузях провідним було захоплення автомобілями: «людина-техніка» (60%), потім – «людина-людина» (30%) і «людина-біосфера» (10%). Таким чином, напрям профілювання – технологічний профіль, професійна галузь – автотранспорт.

Рівень опанування свідчить про високу ініціативність хлопця («власна мета» – 60%) і певну творчу обдарованість (20%).

Домінуюча форма дії – моторно-рухова (40%), наочно-спостережлива (30%) і мовленнєво-розумова (30%).

Ураховуючи узагальнені вище особистісно-професіографічні показники досягнень випускника, робимо *профорієнтаційний прогноз*: йому можна пропонувати вищу інженерну освіту в галузі автотранспорту. Враховуючи 30% досягнень у галузі «людина-людина», він може бути гарним керівником, учителем праці. Високий рівень ініціативності (60%) і творчі досягнення (20%) прогнозують певні здібності до наукового пошуку або винахідництва. Гармонійний розподіл форм дії свідчить також про вміння водія-експлуатаційника і авторемонтника (40%).

Але припустимо такий варіант: випускник або дорослий не отримали ні профільного навчання, ні їхніми досягненнями ніхто не поцікавився, і не зроблено запису в характеристики-рекомендації. Яку спеціальність обрати, коли в атестаті однакові оцінки і немає вираженого професійного інтересу?

Тоді можна звернутися до психолога, профорієнтатора, які мають інший («зрізовий») варіант методики досягнень оптанта (людини, що обирає професію), або, скориставшись цим описом, опанувати її самостійно.

Методика багатовимірного аналізу досягнень оптанта: зрізовий варіант (за В.Ф. Моргуном).

Інструкція оптанту чи абітурієнту: по-перше, пригадайте всі основні Ваші досягнення за життя (10-20); по-друге, пронумеруйте їх у хронологічному порядку і впишіть у бланк досягнень (зразок див. вище в описі лонгitudного варіанту); по-третє, проаналізуйте кожне досягнення за параметрами 1-5 бланку; по-четверте, підрахуйте кількість записів у кожному рядку і проставте суму під знаком « Σ n» у графі «Всього». Взявши суму записів за кожною з семи груп показників за 100%, підрахуйте вагу кожного показника у відсотках і запишіть відповідний відсоток під знаком «%» у графі «Всього»; по-п'яте, самостійно чи за допомогою батьків, учителя, психолога, профконсультанта порівняйте свій профіль із вимогами тієї чи іншої професії, і Ви отримаєте перелік конкретних фа-

хів, що відповідають Вашим професійним нахилам у першу, другу, третю... чергу.

Висновки і перспектива подальших досліджень.

1. Отже, завдяки методиці багатовимірного аналізу досягнень оптанта: лонгitudний варіант для учнівської молоді (за І. П. Волковим, модифікація В. Ф. Моргуна), випускник школи, зіткнувшись із ринком праці і маючи кваліфікований профорієнтаційний прогноз, буде впевнений у тому, що робота за покликанням принесе задоволення, визнання і прибуток.

Наголосимо, що метод багатовимірного аналізу досягнень оптанта має не лише профорієнтаційний ефект. Він допомагає учням ліпше пізнати один одного, згуртувати у пошуках майбутньої професії за покликанням зусилля дітей, батьків і вчителів.

2. Методика багатовимірного аналізу досягнень оптанта: зрізовий варіант (за В.Ф. Моргуном) є значно оперативнішою і може застосовуватися протягом усього трудового життя людини.

На сьогодні апробовано також варіант, коли оптанти пригадують не лише минулі досягнення, а додають ті досягнення, яких хотіли би мати у майбутньому. У 2010 році В. В. Кловацький виконав під керівництвом автора дипломну роботу «Дослідження професійних намірів старшокласників як основи профільного навчання», в якій доведено, що для випускників 11-х класів найбільш прогностичним є врахування минулих (реальних) досягнень та їх майбутніх (омріяних) досягнень – разом.

Залишається сподіватися, що лонгitudний варіант методики стане у пригоді класним керівникам, а зрізовий – також психологам та людям, які здійснюють професійне самовизначення у дорослому віці.

Перспективою подальших досліджень може бути перевірка ефективності методики під час масового впровадження. Адже, коли школа, поки що, на відміну від закладів Макаренка, не може дати спеціальності, коли школа не може обладнати «вільну майстерню» [11], вона силами класного керівника, батьків та учнів повинна хоча би врахувати ієрархію інтересів та досягнень дітей і допомогти їм скласти власний кваліфікований психолого-педагогічний профорієнтаційний прогноз.

Досвід однодумців Макаренка щодо трудової школи (Д'юї – в Америці; Кофода – в Данії; Лая, Кершенштейнера, Вінекена – у Німеччині; Шацького, Блонського, Іоніна, Щетініна – в Росії; Сухомлинського, Андрієвського, Ткаченка, Захаренка [6] – в Україні) надихає оптимізмом.

2. Волков И.П. Цель одна – дорог много. Проектирование процессов обучения/ И.П. Волков. – М.: Просвещение, 1990. – 159 с.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоус Р.М. Мій професійний вибір: Тренінг старшокласників. Метод. посіб. / Р.М. Білоус; за ред. В.Ф. Моргуна. – Кременчук, 2010. – 125 с.

3. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи / Е.И. Головаха. – К.: Наук. думка, 1988. – 144 с.
4. Гончарова Н.О. Основи вибору професії: Консультативний тренінг / Н.О. Гончарова; за ред. В.Ф. Моргуна. – Полтава: АСМІ, 2007. – 48 с.
5. Гончарова Н.О. Основи професійної орієнтації. Навч. посіб. / Н.О. Гончарова; за ред. В.Ф. Моргуна. – К.: ВД «Слово», 2010. – 168 с.
6. Захаренко О.А. Школа над Россю / О.А. Захаренко, С.М. Мазурик. – К.: Рад. школа, 1979. – 154 с.
7. Климов Е.А. Как выбрать профессию / Е.А. Климов. – М.: Просвещение, 1990. – 159 с.
8. Колинько В.В. Метод реком. по профконсультации школьников: Консультативный тренинг / В.В. Колинько; наук. ред. В.Ф. Моргун. – Полтава, 1988. – 168 с.
9. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г.С. Костюк. – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.
10. Куц О.С. Профориєнтація старшокласників: досвід застосування психодіагно-стичних методик / О.С. Куц; за ред. В.Ф. Моргуна. – Кременчук, 2007. – 48 с.
11. Макаренко А.С. Докладная записка об организации свободной мастерской // А.С. Макаренко. Пед. сочинения: в 8-ми т. – Т. 1. – М.: Педагогика, 1983. – С.68-69.
12. Максименко С.Д. Генезис существования личности / С.Д. Максименко. – К.: ООО «КММ», 2006. – С. 69-86.
13. Методи психодіагностики підлітка / за ред. О.Д. Кравченко, В.Ф. Моргуна. – Полтава, 1995. – 124 с.
14. Моляко В.А. Психологические вопросы выявления одаренности / авт.-сост.: В.А. Моляко и др. – К.: Знание, 1992. – 56 с.
15. Моргун В.Ф. Профессиональная ориентация будущих педагогов // Учитель, которого ждут / В.Ф. Моргун; под ред. И.А. Зязюна. – М.: Педагогика, 1988. – С. 64-86.
16. Моргун В.Ф. Мотивация разносторонней деятельности учащихся // Учителям и родителям о психологии подростка / В.Ф. Моргун; под ред. Г.Г. Аракелова. – М.: Высшая школа, 1990. – С. 91-129.
17. Моргун В.Ф. Концепція багатовимірного розвитку особистості та її застосування // Філософська і соціологічна думка. – К., 1992. – № 2. – С. 27-40.
18. Моргун В.Ф. Інтедіфія освіти: Психолого-педагогічні основи інтеграції та диференціації (інтедіфії) навчання / В.Ф. Моргун. – Полтава: Наук. зміна, 1995. – 78 с.
19. Моргун В.Ф. Традиция педагогики одаренности «неодаренных»: от Макаренко до Волкова и Захаренко / В.Ф. Моргун, М.Е. Оракова // Обдаровані діти: виявлення, діагностика і розвиток. Матеріали Міжнародного семінару 9-10 лютого 1995 р. / за ред. В.Ф. Моргуна. – Полтава, 1995. – С. 85-89.
20. Моргун В.Ф. Багатовимірна психодіагностика досягнень учня / В.Ф. Моргун // Практична психологія та соціальна робота. – К., 2006. – № 1. – С. 1-5.
21. Моргун В.Ф. Підвищення культури екзистенціальних виборів людини засобами психодіагностики / В.Ф. Моргун // Психологічна культура: види, інваріанти, розвиток. Колективна монографія [Текст] / відп. ред. Г.С. Улунова. – Суми: ВВП «Мрія», 2014. – С.175-200.
22. Моргун В.Ф. Основи психологічної діагностики. Навчальний посібник / В.Ф. Моргун, І.Г. Тітов. – 3-е вид. – К.: ВД «Слово», 2013. – 464 с.
23. Пазюченко Т.М. Професійна орієнтація на педагогічну працю: консультативний тренінг / за ред. В.Ф. Моргуна. – К., 2000. – 116 с.
24. Рибалка В.В. Особистісно центроване консультування клієнтів із патогенною психодинамічною неконгруентністю: метод. посібн. / В.В. Рибалка – К.: КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2005. – 54 с.
25. Самодрин А.П. Профільно-диференційована школа як педагогічна проблема / А.П. Самодрин, Л.В. Сирота. – Кременчук, 1995. – Ч.1. – 62 с.
26. Саннікова О.П. Основні підходи до дослідження особистості професіонала / О.П. Саннікова // Сучасна психологія в ціннісному вимірі. Матер. III Костюківських читань (20-22 грудня 1994 р.) / за ред. С.Д. Максименка. – К., 1994. – Т. 1. – С. 92-98.
27. Седых К.В. Делінквентний підліток. Навч. посіб. / К.В. Седых, В.Ф. Моргун. – К.: Вид. дім «Слово», 2015. – 272 с.
28. Устименко Т.А. Экспресс-диагностика школы как целостной образовательной системы / Т.А. Устименко; под ред. В.Ф. Моргуна. – Полтава, 1993. – 28 с.
29. Цуканов Б.И. Время в психике человека. Моногр. / Б.И. Цуканов. – Одесса: Астро-принт, 2000. – 217 с.
30. Чебыкин А.Я. Выраженность риска у студентов. Моногр. / А.Я. Чебыкин, О.В. Вдовиченко. – Одесса: Южн. науч. центр НАПН Украины, 2004. – 198 с.

REFERENCES

1. Bilous, R. M. (2010). *Mil profesiinyy vybir: Trening starshoklasnikiv. Metod. posib.* [My professional choice: study guide]. Morgun, V. F. (Ed.). Kremenchuk [in Ukrainian].
2. Volkov, I. P. (1990). *Tsel odna – dorog mnogo. Proektirovanie protsessov obucheniya* [The goal is the same, there are many ways. Projecting of educational processes]. Moscow: Prosvshchenie [in Russian].
3. Golovakha, E. I. (1988). *Zhiznennaya perspektiva i professionalnoe samoopredelenie molodezhi* [Life perspective and professional self-determination of young people]. Kyiv: Nauk. dumka [in Russian].
4. Goncharova, N.O. (2007). *Osnovy vyboru profesii: Konsultativnyi trening* [Basics of choosing the profession: Consultation training]. Morgun, V. F. (Ed.). Poltava: ASMI [in Ukrainian].
5. Honcharova, N. O. (2010). *Osnovy profesiinoy orientatsii: navch. posib.* [Basics of professional orientation]. Morgun, V. F. (Ed.). Kyiv: VD «Slovo» [in Ukrainian].
6. Zakharenko, O. A., Mazurik, S. M. (1979). *Shkola nad Rossyu* [School above Ross]. Kyiv: Rad. shkola [in Russian].

7. Klimov, E. A. (1990). *Kak vybrat professiyu [How to choose an occupation]*. Moscow: Prosveshcheni, [in Russian].
8. Kolinko, V. V. (1988). *Metod. rekom. po profkonsultatsii shkolnikov: Konsultativnyy trening [Methodological recommendations for professional consulting of schoolchildren: Consulting training]*. Morgun, V. F. (Ed.). Poltava [in Russian].
9. Kostyuk, G. S. (1989). *Navchalno-vykhovnyi protses i psikhichnyi rozvytok osobystosti [Educational process and psychological development of a personality]*. Kyiv: Rad. shkola [in Ukrainian].
10. Kushch, O. S. (2007). *Proforientatsiia starshoklasnykiv: dosvid zastosuvannia psikhodiahnostychnykh metodik [Professional orientation of schoolchildren: experience of applying psychodiagnostic methods]*. Morgun, V. F. (Ed.). Kremenchuk [in Ukrainian].
11. Makarenko, A.S. (1983). Dokladnaya zapiska ob organizatsii svobodnoy masterskoy [Reporting note about the organization of free workshop]. *Ped. sochineniya – Pedagogical essays*. (Vol. 1), (pp. 68-69). Moscow: Pedahohika [in Russian].
12. Maksimenko, S. D. (2006). *Genezis sushchestvovaniya lichnosti [Genesis of existence of a personality]*. (pp. 69-86). Kiev: OOO «KMM» [in Russian].
13. Kravchenko, O. D., Morgun, V. F. (Eds.). (1995). *Metody psikhodiahnostyky pidlitka [Methods of psycho-diagnostics of teenagers]*. Poltava [in Ukrainian].
14. Molyako, V. A. (1992). *Psikhologicheskie voprosy vyyavleniya odarennosti [Psychological issues of singling out of talents]*. Kiev: Znanie [in Russian].
15. Morgun, V. F. (1988). *Professionalnaya orientatsiya budushchikh pedagogov [Professional orientation of future teachers]*. Uchitel, kotorogo zhdu – The teacher who is waited for. (pp. 64-86). Zyazyun, I.A. (Ed.). Moscow: Pedagogika [in Russian].
16. Morgun, V. F. (1990). *Motivatsiya raznostoronney deyatel'nosti uchashchikhsya [Motivation of various activities of schoolchildren]*. *Uchitelyam i roditelyam o psikhologii podrostanta – For teachers and parents about the psychology of a teenager*. (pp. 91-129). Arakelov G. G. (Ed.). Moscow: Vysshaya shkola [in Russian].
17. Morgun, V. F. (1992). *Kontseptsiia bagatovymirnoho rozvytku osobystosti ta ii zastosuvannia [Concept of multifaceted development of personality and its application]*. *Filosofska i sotsiologichna dumka – Philosophical and sociological thought*, 2, 27-40. Kyiv [in Ukrainian].
18. Morgun, V. F. (1995). *Intedifiya osvity: Psikhologo-pedahohichni osnovy integratsii ta diferentsiatsii (intedifii) navchannia [Differentiation of education: Psycholo-pedagogical bases of integration and differentiation of education]*. Poltava: Nauk. zmina [in Ukrainian].
19. Morgun, V. F., Orakova, M. E. (1995). *Traditsiya pedagogiki odarennosti «neodarennykh»: ot Makarenko do Volkova i Zakharenko [Tradition of pedagogy of giftedness of «non-gifted»: from Makarenko to*
- Volkov and Zakharenko]. *Obdarovani dity: vyiavlennia, diahnostryka i rozvytok. Materialy Mizhnarodnoho seminaru – Gifted children: singling out, diagnostic and development: Proceedings of the International seminar*. (pp. 85-89). Morgun, V. F. (Ed.). Poltava [in Russian].
20. Morgun, V. F. (2006). *Bahatovymirna psikhodiahnostryka dosiahnen uchnia [Multi-faceted psychodiagnostics of achievements of schoolchildren]*. *Praktychna psikhohohiia ta sotsialna robota – Practical psychology and social work*, 1, 1-5. Kyiv [in Ukrainian].
21. Morhun, V. F. (2014). *Pidvishchennya kultury ekzistentsialnykh vyboriv liudyny zasobamy psikhodiahnostryky [Increase of culture of existential choices of a person by the means of psychodiagnostics]*. *Psikhohohichna kultura: vydy, invarianty, rozvytok. Kolektivna monografiia [Psychological culture: types, variants, development: collective monograph]*. (175-200). Ulunov, G. E. Sumy: VVP «Mriia» [in Ukrainian].
22. Morgun, V. F., Titov, I. G. (2013). *Osnovy psikhohohichnoi diahnostryky. Navchalnyi posibnyk [Basics of psychological diagnostics: textbook]*. 3rd ed. Kyiv: VD «Slovo» [in Ukrainian].
23. Pazyuchenko, T. M. (2000). *Profesiina orientatsiia na pedahohichnu pratsiu: konsultativnyi trening [Professional orientation of pedagogical work: consulting training]*. Morgun, V. F. (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].
24. Ribalka, V. V. (2005). *Osobistisno tsestrovane konsultuvannia klientiv iz patohennoiu psykhhodinamichnoi nekonhruentnosti: metod. posibn. [Personality centered consulting of clients with pathological psychodiagnostics of non-congruency: methodological manual]*. Kyiv: KMPU imeni B.D. Grinchenka [in Ukrainian].
25. Samodrin, A. P., Sirota, L. V. (1995). *Profilno-diferentsiiovana shkola yak pedahohichna problema [Profile-oriented school as a pedagogical issue]*. Kremenchuk [in Ukrainian].
26. Sannikova, O. P. (1994). *Osnovni pidkhodi do doslidzhennya osobystosti profesionala [Main approaches to research of personality of a professional]*. *Suchasna psikhohohiia v tsinnisnomu vimiri. Mater. III Kostyukivskikh chitan – Modern psychology in dimension of values: proceedings of 3rd Kostyuk readings*. (Vols. 1), (pp. 92-98). Maksimenko, S. D. (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].
27. Sedykh, K. V., Morgun, V. F. (2015). *Delinkventnyi pidlitok. Navch. posib. [Delinquent teenager: textbook]*. Kyiv: Vid. dim «Slovo» [in Ukrainian].
28. Ustimenko, T. A. (1993). *Ekspress-diahnostika shkoly kak tselostnoy obrazovatel'noy sistemy [Express-diagnostics of a school as integral educational system]*. Morgun, V. F. (Ed.). Poltava [in Russian].
29. Tsukanov, B. I. (2000). *Vremya v psikhike cheloveka. Monogr. [Time in psychology of a person: monograph]*. Odessa: Astro-print [in Russian].
30. Chebykin, A. Ya., Vdovichenko, O.V. (2004). *Vyrazhennost riska u studentov. Monogr. [Expressing of risk among students: monograph]*. Odessa: Yuzhn. nauch. tsentr NAPN Ukrainy [in Russian].

Владимир Федорович Моргун,
кандидат психологических наук, профессор кафедры психологии,
Полтавский национальный педагогический университет имени В. Г. Короленко,
ул. Остроградского, 2, г. Полтава, Украина

ПСИХОДИАГНОСТИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ЛИЧНОСТИ В СИТУАЦИЯХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМООПРЕДЕЛЕНИЯ

В теоретико-методической статье даются описания разработки на основе авторской многомерной теории личности и примеры применения двух профориентационных методик: лонгитюдного варианта методики многомерного анализа достижений оптанта (МБАДО) для учащейся молодежи (по И. П. Волкову, модификация В. Ф. Моргуна) и срезового варианта МБАДО для взрослых оптантов (по В. Ф. Моргуну). Каждый человек имеет свои личные рекорды, но если они не достигают рекордов класса, школы, предприятия, государства или мира, то остаются, к сожалению, без внимания. Для человека эти личные рекорды в самых разнообразных видах деятельности очень важны. Им он отдает свободное время, о них, например, ученики говорят друг другу, когда общаются на уроках в школе, ими часто заполнены перерывы между уроками. Итак, можно все это считать лишними хлопотами, нарушениями дисциплины и тому подобным. Но И. П. Волков решил педагогически возглавить эту детскую активность. Вместо наказаний за обсуждения достижений во время уроков он создает методику безтестовой профориентации учащихся, которой посвящает один воспитательный час классного руководителя в месяц с приглашением всех учеников класса и равнодушных родителей. Это простое мероприятие дает большой гуманный эффект: смещение акцента с «одаренных детей» (который разводит учащихся на элиту и «неодаренных») на «одаренности детей» (который поднимает самоуважение каждого учащегося!). На кафедре психологии Полтавского педагогического университета автор осуществил модификацию методики: во-первых, дополнена и упорядочена схема анализа достижений согласно многомерной теории личности; во-вторых, громоздкая тетрадь достижений учащихся с отсроченным их анализом заменена на лаконичный бланк достижений с оперативным анализом. Автором предложен также оперативный срезовой вариант обследования оптантов, которое могут провести школьные психологи, профориентаторы, приемные комиссии, наконец – сам человек. Пополнение диагностического арсенала практических психологов указанными методиками способно повысить качество психологического сопровождения профессионального самоопределения личности в течение жизни и, как следствие, качество выбора профессионального образования и удовлетворение от трудовой деятельности человека.

Ключевые слова: многомерная теория личности, профориентация, выбор профессии, личность оптанта, методики многомерного анализа достижений оптанта: лонгитюдный и срезовой варианты.

Volodymyr Morhun,
PhD (Candidate of Psychological Sciences), professor,
Department of Psychology,
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University,
2, Ostrohradskoho Str., Poltava, Ukraine

PSYCHODIAGNOSTIC SUPPORT OF A PERSONALITY IN SITUATIONS OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION

The article deals with the description of the developments based on the author's multidimensional theory of personality and the examples of application of two professionally orientated methodologies (Longitudinal variant of methodology of multidimensional analysis of achievements of a participant for students by I. Volkov, modified by V. Morgun and Cross-sectional variant of the abovementioned methodology for adult participants by V. Morgun). Every person has his/her personal bests, but if they do not achieve records of a group, school, company, state or world, they are unfortunately disregarded. Such personal bests in various types of activities are very important for a person. He/she dedicates his/her free time to such personal records, students tell each other about them as well when they are talking at school during the lessons or during the school breaks. So as a rule they are considered as extra troubles, a form of misconduct, etc, but I. Volkov has decided to coordinate this kind of children's activity in a pedagogical way. Instead of punishing children for discussing their achievements during lessons he has created the methodology of non-test professional orientation of schoolchildren where he has suggested devoting one educational hour a month inviting all the students and parents to take part. Such an easy event has great humanitarian effect: refocusing from «gifted children» (which divides students into elite and «non-gifted») to «the talents of ordinary children» (that increases self-respect of every student). At the Department of Psychology of Poltava V. G. Korolenko Pedagogical University the author has performed the modification of this methodology: firstly, he has increased and systematized the layout of the analysis of achievements according to the multidimensional theory of personality; secondly, he has substituted the huge notebook

of achievements of students with their delayed analysis by the brief form of achievements with operational analysis. The author has also suggested operational cross-sectional option of participants' survey, that can be performed by school psychologists, specialists of professional orientation, application committees, and even by a person him/herself. The adjustment of diagnostic tools of applied psychologists with the abovementioned methodologies can increase the quality of psychological support of professional self-determination of a personality during the life and as a result the quality of choice of professional education and job satisfaction.

Keywords: multidimensional theory of personality, professional orientation, occupational choice, personality of a participant, methodologies of multidimensional analysis of accomplishments of a participant: longitudinal and cross-sectional variants.

Подано до редакції 01.03.2016
